

**Aleksander Grzelak, Marek
Gałązka**

**Tendencje konsumpcji żywności w
Polsce na tle uwarunkowań
globalnych**

Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszcy 6,
223-241

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TENDENCJE KONSUMPCJI ŻYWNOŚCI W POLSCE NA TLE UWARUNKOWAŃ GLOBALNYCH¹

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest ocena tendencji konsumpcji żywności w Polsce z uwzględnieniem uwarunkowań globalnych. Stwierdzono, że procesy globalizacji sprzyjają standaryzacji konsumpcji żywności. Tendencje w tym zakresie wiążą się zarówno z pozytywnymi zmianami w kształtowaniu się poziomu i struktury konsumpcji, jak i negatywnymi. W Polsce po 1990 roku odnotowano zwiększenie różnorodności konsumpcji żywności w porównaniu do okresu z gospodarki centralnie zarządzanej. Obserwuje się spadek konsumpcji mleka, przetworów zbożowych, ziemniaków, przy wzroście spożycia owoców, ryb i owoców morza, mięsa drobiowego. Jednocześnie z przeprowadzonych analiz wynika, że podobne położenie geograficzne oraz wymiana zagraniczna artykułami rolno-spożywczymi sprzyjają konwergencji poziomu i struktury konsumpcji.

Słowa kluczowe: konsumpcja żywności, globalizacja konsumpcji

1. WSTĘP

Ostatnie dwudziestolecie w Polsce stanowi szczególny okres w zakresie kształtowania się konsumpcji żywności. Zmiany w modelu spożycia są w dużej mierze efektem procesu globalizacji konsumpcji. Zjawisko to definiowane jest w literaturze przedmiotu jako upowszechnianie się oferty produktów oferowanych na rynkach światowych prowadzące do ujednoczenia wzorców spożycia w skali międzynarodowej².

Głównym celem artykułu jest ocena tendencji konsumpcji żywności w Polsce z uwzględnieniem uwarunkowań globalnych. Może mieć to istotne znaczenie w kontekście prognozowania zmian preferencji konsumpcyjnych na rynku

¹ Artykuł powstał na bazie referatu wygłoszonego w panelu ekonomicznym („Człowiek i ekonomia”) III Międzynarodowej Konferencji Interdyscyplinarnej z cyklu „Jeden świat-wiele kultur”, która miała miejsce w dniach 25–26 października 2012 r. w Bydgoszczy.

² K. Mazurek-Łopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, PWE, Warszawa 2003, s. 33.

żywności. W ramach realizacji celu głównego ustalono, czy w Polsce nastąpiło ujednoczenie wzorców konsumpcji na tle poziomu i struktury spożycia żywności w krajach Unii Europejskiej. Wskazano również na grupy krajów, w których wzorce spożycia żywności są najbardziej zbliżone do polskiego. Kraje Unii Europejskiej wybrano jako tło porównań z uwagi na fakt, że europejski standard konsumpcji stał się pewnego rodzaju punktem odniesienia zachowań polskiego konsumenta³.

Analizę podobieństwa w poziomie i strukturze konsumpcji żywności w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej przeprowadzono na podstawie danych FAOSTAT⁴ dotyczących spożycia 15 podstawowych grup żywności. W ramach oceny stopnia podobieństwa konsumpcji zastosowano jedną z najczęściej stosowanych miar taksonomicznych, tzw. odległość Euklidesa.

2. PROCESY GLOBALIZACJI JAKO DETERMINANTA TENDENCJI W SPOŻYCIU ŻYWNOSCI

Proces globalizacji definiuje się na różne sposoby, chociażby jako zjawisko coraz większego scalania gospodarek narodowych, standaryzacji zachowań konsumpcyjnych. Globalizacja zwiększa zawodności rynku głównie w zakresie wzrostu ograniczeń co do doskonałej konkurencji, zaś jednostronne łagodzenie skutków mechanizmu rynkowego dla podmiotów aktywnie uczestniczących w tych procesach (poprzez koncentrację struktur rynkowych: monopolizację i oligopolizację) sprawia, że rośnie nacisk na interwencję państwa ze strony grup wyłączonych z dobrodziejstw tych zjawisk i w ten sposób deprecjonowanych, m.in. rolników⁵.

Analizowane zjawisko wiąże się z szeregiem korzyści, do których w szczególności zaliczyć należy: redukcję kosztów produkcji, zwiększenie mobilności czynników wytwórczych, przyspieszenie kreacji postępu, kompresję czasu i przestrzeni, szersze możliwości wykorzystania kapitałów finansowych, jak również, co jest kwintesencją nauki ekonomii, lepsze wykorzystywanie dóbr rzadkich⁶. Z drugiej jednakże strony coraz większe koszty ponoszone przez bogate społeczeństwa na ochronę i zabezpieczenia mienia wskazują na to, że polityczny i ekonomiczny wymiar tego procesu rodzi koszty i jest wewnętrznie sprzeczny. Wynikająca z globalizacji mikroekonomizacja życia gospodarczego, przewaga interesów doraźnych nad długookresowymi, czy coraz większa oligopolizacja rynków prowadzi do wzrostu dochodów właścicieli czynnika kapitału niewspółmiernego do możliwości nabywczych konsumentów. Implikuje to z kolei

³ E. Kieźel (red.), *Racjonalność konsumpcji i zachowań konsumentów*, PWE, Warszawa 2004, s. 150–151.

⁴ <http://faostat.fao.org/>

⁵ A. Czyżewski, *Makroekonomiczne determinanty polityki gospodarczej w sektorze rolno-żywnościowym w Polsce w okresie transformacji*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2001, tom III, Z. 2.

⁶ A. Grzelak, *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2008.

ograniczanie roli państwa i „wyzwalanie” się rynku spod jego wpływu,⁷ co rodzi dysparytety dochodowe, społeczne, szczególnie w krajach i sektorach, gdzie interwencja byłaby wskazana.

Globalizacja jest głównym czynnikiem homogenizacji konsumpcji. Chodzi tu przede wszystkim o upodobnianie się stylów życia różnych grup wiekowych i społecznych (szczególnie osób młodszych i w średnim wieku), jak i detradycjonalizację zachowań konsumenckich (zmniejszenie roli lokalnych tradycji w zachowaniu konsumpcyjnym) Ową standaryzację określa się jako zjawisko macdonaldyzacji. Teoria ta została sformułowana przez Ritzer’a⁸. Stwierdził on, że wpływ na ten proces miał czynnik ekonomiczny. Pierwszym elementem wymiaru ekonomicznego jest kwantytatywność – predysponowane są cechy mierzalne (cena, jakość, ilość czasu potrzebna na wykonanie usługi). Ilość staje się równoważna z jakością, ze względu na utożsamianie tej drugiej z dużą ilością np. produktów żywnościowych i szybkością dostarczenia produktu. Kolejnym jest efektywność przez pryzmat wysokiej wydajności pracowników w zakresie produkcji wystandaryzowanych dóbr, obsługi klientów np. w punkcie gastronomicznym. Nie bez znaczenia jest także przewidywalność, co wynika ze unifikacji organizacji, technologii, a nawet cen. Stopniowe upodabnianie wzorców konsumpcji i stylu życia w skali światowej jest przejawem globalizacji. Zjawisko to swoim zasięgiem objęło także zachowania konsumenckie poprzez stworzenie tzw. globalnej kultury konsumenckiej jako efektu rozprzestrzeniania się w wzorców konsumpcji w skali światowej⁹. Warto tu zauważyć, iż o ile sam proces macdonaldyzacji kojarzony głównie przez pryzmat sieci globalnych punktów gastronomicznych nie sprzyja zachowaniom prozdrowotnym, o tyle globalizacja zachowań konsumpcyjnych związana z większym spożyciem warzyw i owoców, galanterii mlecznej, czy produktów niskokalorycznych jest zjawiskiem pożądanym z punktu widzenia nauki o żywieniu.

Transformacja systemowa w Polsce z przełomu lat 80. i 90. XX wieku przyczyniła się do istotnego wzrostu swobody wymiany dóbr i usług, a także przepływu czynników produkcji w skali globalnej. Zjawiska te wywołały wzrost oferty asortymentowej w Polsce. Ekspansja produktów globalnych, intensywny rozwój międzynarodowych sieci handlowych, ujednoczenie oferty centrów handlowych, a także upowszechnienie się Internetu i związana z tym wizualizacja standardów konsumpcyjnych wpłynęły na proces tzw. homogenizacji konsumpcji¹⁰. Z drugiej jednak strony należy zauważyć, że ujednoczanie wzorca konsumpcji w warunkach globalizacji napotyka pewnego rodzaju bariery, które wydają się szczególnie istotne w przypadku spożycia żywności. Reakcją części grup konsumentów na umiędzynarodowienie wzorca konsumpcji jest potrzeba podkreślenia i podtrzymania odrębności

⁷ A. Woś, J. St. Zegar, *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa 2002, s. 84–85.

⁸ G. Ritzer, *The McDonaldization of Society*, “Journal of American Culture” 1983, Vol. 6.

⁹ W. Patrzalek (red.), *Zachowania podmiotów w warunkach globalizacji rynków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010, s. 37.

¹⁰ B. Gulbicka, M. Kwasek, *Wpływ globalizacji na wyżywienie ludności w Polsce*, Raport nr 75, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007, s. 58.

narodowej. Jest to określane mianem etnocentryzmu konsumenckiego¹¹, który jak wynika z licznych badań¹², dotyczy w szczególności spożycia żywności¹³. Związane jest to z tym, że o strukturze spożycia żywności w dużej mierze decyduje tradycja oraz nawyki¹⁴. Stąd wydaje się, że w porównaniu do konsumpcji dóbr nieżywnościowych w przypadku żywności proces ujednociania wzorca konsumpcyjnego może przebiegać nieco wolniej¹⁵. W ramach zjawiska globalizacji konsumpcji można zatem mówić o czynnikach sprzyjających ujednoceniu wzorca spożycia żywności, a także można wskazać czynniki hamujące ten proces.

Zjawisko globalizacji konsumpcji ma charakter procesu, dlatego nie można wskazać precyzyjnie momentu, w którym zaczęło istotnie oddziaływać na uwarunkowania kształtujące spożycie żywności w Polsce. Przyjmuje się, że globalizacja konsumpcji zaczęła ujawniać się w Polsce po transformacji systemowej. M. Kwasek wskazuje, że upowszechnianie się nowych wzorców konsumpcji najsilniej uwidoczniło się na przełomie XX i XXI wieku¹⁶.

3. TENDENCJE SPOŻYCIA ŻYWNOCI W POLSCE W LATACH 1961–2009 – OGÓLNY ZARYS

Oceny zmian w spożyciu żywności w Polsce dokonano na podstawie danych FAOSTAT. Dane te stanowią tzw. bilanse żywnościowe, które prezentują

¹¹ Etnocentryzm konsumencki to zawojsko preferowania produktów krajowego pochodzenia, czemu towarzyszy często negatywne nastawienie wobec produktów pochodzenia zagranicznego, A. Limański, I. Drabik, *Marketing międzynarodowy*, Difin, Warszawa 2010, s. 143.

¹² M.in. K. Karcz, *Postawy konsumentów wobec produktów zagranicznych a strategie działania przedsiębiorstw międzynarodowych*, [w:] Konsument i przedsiębiorstwo w przestrzeni europejskiej – etnocentryzm czy globalizacja?, CBIe, AE w Katowicach, Katowice 1999, s. 222; M. Jeżewska-Zychowicz, *Preferencje żywieniowe, ich geneza i wpływ na zachowania żywieniowe*, [w:] M. Jeznach (red.), *Nowe trendy w żywności, żywieniu i konsumpcjiSGGW w Warszawie*, Warszawa 2009, s. 34.

¹³ Wydaje się, że uniwersalizacja wzorców konsumpcji dotyczy przede wszystkim dóbr nieżywnościowych takich jak dobra trwałego użytku (samochody, telefonnia komórkowa, sprzęt AGD i RTV, a także odzież).

¹⁴ O względnie wysokim poziomie tradycjonalizmu polskiego konsumenta w zakresie zwyczajów żywieniowych piszą m.in. B. Sojkin, T. Olejniczak, *Tradycjonalizm postaw konsumenckich na rynku żywności*, [w:] Z. Kędzior, R. Wolny (red.), *Konsument w Unii Europejskiej – podobieństwa i różnice*, AE w Katowicach, CBIe, Katowice 2010, s. 77–92.

¹⁵ Dowodem przywiązania polskiego konsumenta do polskiej żywności może być polityka sprzedaży międzynarodowych koncernów. Na przykład *Coca-Cola* kilka lat temu wycofała ze sprzedaży na polskim rynku wodę mineralną *Bonaqua* zastępując ją sprzedażą produktu z marką „polsko brzmiącą” – *Kropa Beskidu*. Podobnie koncern *Danone* sprzedający na rynkach zagranicznych wodę *Evian*, w Polsce oferuje wodę *Żywiec Zdrój* – M. Bartosik-Purgat, *Stereotypowe postrzeganie jakości produktów – rola efektu kraju pochodzenia w świetle badań międzykulturowych*, [w:] Kędzior, R. Wolny (red.), *Konsument ...*, dz. cyt., s. 111.

¹⁶ M. Kwasek, *Tendencje w spożyciu żywności w krajach Unii Europejskiej*, Raport nr 180, IERiGŻ, Warszawa 2007, s. 7.

wielkość podaży żywności w rocznych okresach w przeliczeniu na mieszkańca. Stanowią one sumę globalnej produkcji żywności i importu, pomniejszoną o eksport, żywność przeznaczoną na pasze, na siew, skierowaną do przerobu na artykuły żywnościowe i nieżywnościowe oraz straty powstałe w trakcie transportu i przechowalnictwa¹⁷. Oznacza to, że dane bilansów żywnościowych prezentują spożycie w postaci produktu nieprzetworzonego. Ponadto stanowią one informacje o potencjalnej konsumpcji, gdyż obejmują one straty powstałe na etapie przechowalnictwa, czy transportu¹⁸. Bilanse żywnościowe stanowią jedyną metodę wyrażającą konsumpcję żywności w skali krajowej¹⁹. Zaletą tych danych jest zapewnienie porównywalności danych spożycia żywności na tle innych krajów. Dlatego też dane te wykorzystano w dalszej części artykułu do oceny porównawczej poziomu i struktury konsumpcji żywności w Polsce i w pozostałych krajach UE-27. Ponadto ze względu na konieczność określenia, które tendencje spożycia żywności w warunkach globalizacji konsumpcji są kontynuacją zjawisk występujących wcześniej, a które stanowią nowość, ocenę tendencji spożycia żywności w Polsce dokonano na podstawie danych za lata 1961–2009²⁰. Lata 1961–1989 obejmują okres gospodarki centralnie planowanej w Polsce. Nie bez znaczenia dla poziomu i struktury spożycia żywności w Polsce, jest fakt, że okres ten w literaturze przedmiotu określany jest mianem racjonalizacji spożycia w warunkach polityki taniej żywności²¹. Podstawową przesłanką polityki taniej żywności była egalitaryzacja spożycia. Jej konsekwencją było kształtowanie się cen żywności poniżej ceny równowagi rynkowej. Efektem czego było utrwalanie się nadwyżki popytu na żywność. Nadwyżka ta wzmocniana była dodatkowo poprzez tzw. efekt „stromego podejścia” opisany w literaturze przez M. Pohorille. Zbyt duży przedział cenowy między artykułami pierwszej potrzeby (żywność) i artykułami luksusowymi był konsekwencją nadmiernego „parcia” mniej zamożnych gospodarstw domowych na popyt na artykuły pierwszej potrzeby²². Efektem zjawiska „stromego podejścia” i polityki taniej żywności była jak się wydaje konsumpcja żywności ponad stan. Jak wskazuje A. Woś poziom spożycia żywności w tym okresie był wyższy niż wynikało to z poziomu rozwoju gospodarczego Polski²³.

Lata 60., 70., i 80. XX wieku charakteryzują się dominacją spożycia ziemniaków i przetworów zbożowych w konsumpcji produktów pochodzenia roślinnego

¹⁷ M. Kwasek, *Analiza skupień w badaniach spożycia żywności w krajach Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 4, s. 76.

¹⁸ M. Kwasek, *Wzorce konsumpcji żywności w Polsce*, Studia i Monografie 153, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012, s. 186.

¹⁹ Por. W. Sekuła, Z. Niedziałek, K. Figurska, i in., *Wyżywienie w Polsce na tle innych krajów*, IŻŻ, Warszawa 1997, s. 6–7.

²⁰ FAOSTAT publikuje dane o spożyciu żywności za okres od 1961 roku.

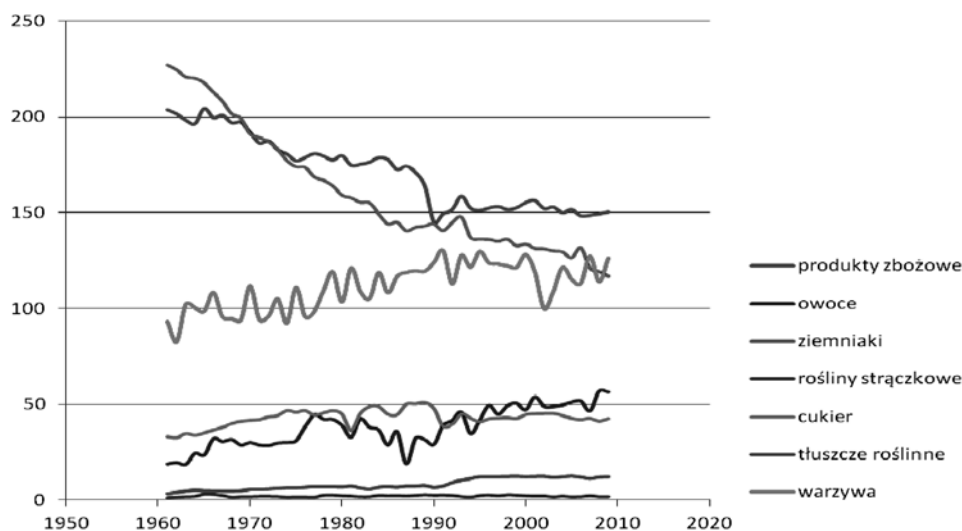
²¹ A. Woś, *Rolnictwo polskie 1945–2000: porównawcza analiza systemowa*, IERiGŻ, Warszawa 2000.

²² Por. M. Pohorille (red.), *Tendencje rozwoju konsumpcji. Postulaty i uwarunkowania*, PWE, Warszawa 1982, s. 311–319.

²³ Tamże.

w Polsce (rys. 1)²⁴. W całym badanym okresie występuje wyraźna spadkowa tendencja spożycia tych produktów w Polsce. Spadek spożycia tych produktów rekompensowany jest stopniowym wzrostem konsumpcji warzyw i owoców, co wpływa korzystnie na urozmaicenie koszyka konsumpcji żywności w Polsce i jest pozytywną zmianą z punktu widzenia zasad zdrowego odżywiania. Choć należy zauważyć, że w latach 80. XX wieku spożycie owoców w warunkach pogarszającego się stanu polskiej gospodarki wyraźnie zmniejszyło się. Wzrostową tendencję do końca lat 80. XX wieku należy odnotować w przypadku konsumpcji cukru, czego nie można zinterpretować jako prozdrowotnego kierunku zmian w konsumpcji żywności. Ukształtowane tendencje spożycia żywności w warunkach gospodarki centralnie planowanej były rezultatem polityki taniej żywności, a także efektem stopniowego postępu technologii produkcji żywności, który jednak nie wyeliminował w tym okresie nadwyżki popytu na żywność.

Rysunek 1. Roczne spożycie produktów pochodzenia roślinnego w Polsce *per capita* w latach 1961–2009 (w kg)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT.

Po transformacji systemowej na początku lat 90. XX wieku, w wyniku zjawisk inflacyjnych nastąpił istotny spadek siły nabywczej konsumentów, co w konsekwencji wywołało istotny spadek konsumpcji żywności w Polsce w pierwszych latach nowego ustroju²⁵. Pogorszeniu uległ wskaźnik nożyc cenowych dla rolnic-

²⁴ Polska przez cały rozpatrywany okres była liderem w spożyciu ziemniaków na mieszkańca w UE, a także na świecie. Tylko raz (w 2007 roku) według danych FAO poziom spożycia ziemniaków w Estonii przekroczył rozmiary konsumpcji w Polsce.

²⁵ W przypadku spożycia owoców odnotowano relatywnie silny wzrost konsumpcji już na początku lat 90. (efekt wzrostu importu). Relatywnie wysokie tempo tego wzrostu było jednak

twą, co przyczyniło się do istotnego spadku krajowej produkcji żywności. Istotną część popytu na żywność zaspokajana była na drodze importu. W kolejnych latach nastąpiło „odbicie się od dna” jeśli chodzi o poziom dochodów ludności. Stopniowej poprawie sytuacji dochodowej ludności i uzdrowieniu relacji cenowych od połowy lat 90. towarzyszyły tendencje urozmaicenia spożycia żywności pochodzenia roślinnego. Wzrasta w szczególności spożycie owoców. Otwarcie się gospodarki na wymianę z zagranicą w warunkach poprawy sytuacji dochodowej ludności sprzyja wzrostowi spożycia owoców, które przestały być produktem konsumowanym przede wszystkim w okresach świątecznych w Polsce. To co również zasługuje na uwagę, to odwrócenie wzrostowej tendencji konsumpcji cukru. Spożycie cukru do 2009 roku nieznacznie spadło. Wzrost konsumpcji tłuszczów pochodzenia roślinnego przy jednoczesnym spadku spożycia tłuszczów zwierzęcych (jak wykaże analiza spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego), a także poczynione wyżej uwagi odnośnie wzrostu spożycia owoców i spadku konsumpcji cukru należy ocenić jako pozytywne zmiany w kierunku racjonalnych zasad odżywiania się. Jest to cecha modelu spożycia żywności, która ujawniła się w XXI wieku.

W zakresie spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego w analizowanym okresie również zaobserwowano istotne zmiany w zakresie ilości i struktury konsumpcji (rys. 2). Cechą charakterystyczną konsumpcji produktów pochodzenia zwierzęcego w latach 60. i 70. XX wieku był relatywnie bardzo wysoki poziom konsumpcji mleka przy względnie niskim spożyciu mięsa (z wyjątkiem spożycia mięsa wieprzowego). Chociaż należy podkreślić, iż w tym podokresie utrzymywała się wzrostowa tendencja spożycia mięsa wieprzowego, drobiowego i wołowego, a także tłuszczów zwierzęcych. Taki charakter zmian konsumpcyjnych uznano w literaturze za początek upowszechniania się w Polsce diety bogatych społeczeństw²⁶.

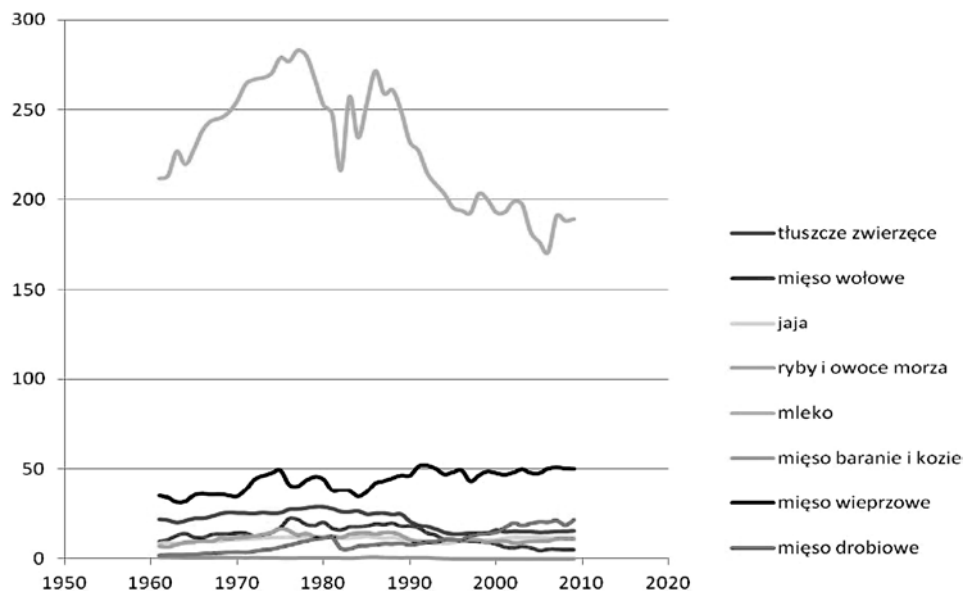
W okresie urynkowania gospodarki odnotowywano dalszy spadek spożycia mleka. Z kolei spożycie mięsa wieprzowego ustabilizowało się w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku na poziomie około 50 kg per capita rocznie (taki poziom konsumpcji mięsa wieprzowego w gospodarce planowanej osiągnięto jedynie w połowie lat 70.). Charakterystyczną cechą okresu od połowy lat 90. do 2009 roku jest tendencja wzrostowa konsumpcji mięsa drobiowego przy jednoczesnym spadku konsumpcji mięsa wołowego. Można zatem stwierdzić, że występuje zjawisko substytucji spożycia mięsa wołowego mięsem drobiowym. Jest to efekt wzrostu relacji cen wołowiny w porównaniu do mięsa drobiowego, tym samym popyt na mięso wołowe spadał. Jak podkreśla B. Gulbicka, na spadek popytu na mięso wołowe przyczyniły się w tym okresie również zagrożenie chorobą BSE, a także fakt, iż jakość kulinarna mięsa wołowego dostępnego na rynku jest niska²⁷.

efektem „odbicia” z niskiego poziomu konsumpcji, której poziom załamał się w drugiej połowie lat 80. W wyniku istotnego wzrostu konsumpcja owoców w Polsce wróciła do poziomu z końca lat 70.

²⁶ K. Hofman, *Żywność*, [w:] M. Pohorille (red.), *Tendencje ...*, dz. cyt., s. 98–99.

²⁷ B. Gulbicka, M. Kwasek, *Wpływ ...*, dz. cyt., s. 9.

Rysunek 2. Roczne spożycie produktów pochodzenia zwierzęcego w Polsce *per capita* w latach 1961–2009 (w kg)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT.

W zakresie zmian spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego wartym odnotowania jest fakt istotnego tempa wzrostu konsumpcji ryb i owoców morza w okresie poakcesyjnym. Biorąc pod uwagę walory zdrowotne konsumpcji ryb i owoców morza, należy stwierdzić, że poziom konsumpcji tej grupy produktów w Polsce nadal jest relatywnie niski (jeden z najniższych poziomów konsumpcji w UE). Jedną z przyczyn niskiego spożycia ryb i owoców morza jest wysoki poziom cen tych produktów w relacji do poziomu dochodów gospodarstw domowych w Polsce.

Podsumowując należy stwierdzić, że w badanym okresie (lata 1961–2009) nastąpiły wyraźne zmiany w zakresie ilości i struktury konsumpcji żywności w Polsce (tab. 1²⁸). Najwyraźniej ukształtowała się tendencja spadkowa spożycia ziemniaków (spadek o 44,6%) i przetworów zbożowych (spadek o 25,6%). Konsumpcja obu grup produktów zmniejszała się z roku na rok przez cały rozpatrywany okres. Jest to przede wszystkim efekt wzrostu siły nabywczej polskiego konsumenta w badanym okresie. Wraz ze wzrostem poziomu zamożności ludności w Polsce następuje substytucja spożycia tych produktów produktami o wyższej zawartości białka (w szczególności mięsa wieprzowego – wzrost spożycia o 50,7%, oraz mięsa drobiowego – wzrost ponad 10-krotny). Od lat 90. XX w. spada spożycie mięsa

²⁸ W celu wyeliminowania przypadkowości zmian wywołanych m.in. słabszym poziomem zbiorów, wyznaczono średni poziom spożycia poszczególnych grup żywności dla okresów pięcioletnich i czteroletnich wyszczególnionych w nagłówkach poszczególnych kolumn tabeli.

wołowego jako efekt niekorzystnych relacji cenowych w porównaniu do mięsa drobiowego. Nie jest to korzystna zmiana z punktu widzenia jakości odżywiania, gdyż mięso wołowe jest mięsem o wyższych walorach odżywczych w porównaniu do mięsa drobiowego. Na prozdrowotny kierunek zmian wskazuje tendencja wzrostowa spożycia owoców (wzrost o 151,9%), ryb i owoców morza (wzrost o 34,3%), tłuszczów roślinnych (wzrost o 168,5%) przy jednoczesnym spadku konsumpcji tłuszczów zwierzęcych (spadek o 30,1%). Niekorzystną zmianą w tym zakresie jest spadek konsumpcji mleka (16,8%). Chociaż jak wynika z badań budżetów gospodarstw domowych GUS spadek spożycia mleka substytuowany jest wzrostem konsumpcji jogurtów i innych przetworów mlecznych²⁹. Spadek konsumpcji mleka odnotowany w ostatnim dziesięcioleciu może być również efektem wzrostu alergii na białko mleka krowiego.

Przyjmując zatem, że globalizacja konsumpcji jako proces ujednoczania wzorców konsumpcji w skali międzynarodowej ujawniła się w Polsce na przełomie XX i XXI wieku, należy mieć na uwadze fakt, że zaobserwowane tendencje konsumpcji żywności są w wielu przypadkach kontynuacją tendencji wcześniej ukształtowanych (spadek konsumpcji ziemniaków i przetworów zbożowych). To co można przypisać efektom globalizacji, to przede wszystkim prozdrowotny charakter zmian w strukturze i ilości spożycia żywności (wzrost spożycia tłuszczów roślinnych przy spadku konsumpcji tłuszczów zwierzęcych, relatywnie wysokie tempo wzrostu konsumpcji owoców oraz ryb i owoców morza, a także spadek konsumpcji cukru są charakterystyczne dla okresu po transformacji systemowej).

Ponadto należy zauważyć (rys.1 i 2, tab.1), że w XXI wieku obserwuje się relatywnie niskie (często malejące) tempo wzrostu konsumpcji wielu produktów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Może być to efektem wzrostu zapotrzebowania na jakość na danym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Z badań budżetów gospodarstw domowych GUS wynika, że w warunkach wzrostu dochodów ludności, poziom wydatków na żywność w ujęciu realnym wzrasta, co przy jednoczesnym spadku konsumpcji wielu artykułów żywnościowych oznacza, że polski konsument konsumuje często mniej stawiając na żywność droższą o wyższej jakości. Ponadto relatywnie niski wzrost, a niekiedy spadek ilościowego spożycia żywności jest po części również efektem wzrostu zapotrzebowania na tzw. żywność wygodną, czyli żywność o wysokim stopniu przetworzenia. Konsumenty doceniając coraz bardziej znaczenie czasu wolnego, zgłaszają coraz wyższy popyt na ten rodzaj żywności. Oznacza to, że w warunkach wzrostu realnego poziomu wydatków coraz wyższa część trafia do przetwórstwa³⁰. Jest

²⁹ Por. M. Gałązka, A. Grzelak, *Ocena wydatków na żywność gospodarstw domowych w Polsce w latach 2005–2009*, [w:] A. Czyżewski, A. Matuszczak (red.), *Ekonomia i jej społeczne otoczenie*, Wydawnictwo KPSW w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2012, s. 114–116.

³⁰ Bilanse żywnościowe FAO uwzględniają w spożyciu żywności przekazanie produktu do sfery przetwórstwa. Niemniej jednak wzrostu produktu nieprzetworzonego może być niższy niż gdyby wzrastał popyt na konsumpcję produktów nieprzetworzonych.

Tabela 1. Łańcuchowe indeksy dynamiki spożycia żywności *per capita* w Polsce w latach 1961–2009 (w %)

Grupa produktów:	1961–1965	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985	1986–1990	1991–1995	1996–2000	2001–2004	2005–2009	2005–2009(*)
przetwory zbożowe	100,0	98,2	92,7	98,0	98,5	93,6	92,2	100,2	99,9	98,0	74,4
owoce	100,0	146,6	96,7	139,6	86,6	82,4	137,8	119,0	104,4	104,4	251,9
ziemniaki	100,0	91,2	89,9	91,4	92,6	92,8	98,8	95,3	96,8	94,3	55,4
rośliny strączkowe	100,0	110,9	83,3	120,0	99,7	118,0	88,3	115,1	78,9	92,5	96,7
cukier	100,0	116,4	112,8	102,6	97,9	109,2	84,9	104,2	104,4	93,9	124,6
tłuszcze roślinne	100,0	110,8	123,2	113,5	95,4	108,1	140,8	122,6	98,9	98,3	268,5
warzywa	100,0	105,7	98,8	105,6	109,2	104,0	104,0	99,4	90,9	106,0	124,7
tłuszcze zwierzęce	100,0	114,3	104,0	111,4	95,3	89,5	66,8	88,6	104,6	100,0	69,9
mięso wołowe	100,0	113,3	106,8	143,2	85,4	108,0	69,3	72,4	66,8	78,1	41,8
jaja	100,0	114,8	113,5	107,7	98,1	93,7	81,1	114,0	112,8	98,8	132,9
ryby i owoce morze	100,0	135,8	130,6	95,2	101,0	98,5	73,5	101,7	93,9	113,9	134,3
mleko	100,0	112,0	109,5	100,8	90,7	103,3	82,4	93,6	98,1	95,0	83,2
mięso baranie i kozie	100,0	94,3	90,9	80,0	104,2	152,0	55,3	9,5	0,0	x	2,9
mięso wieprzowe	100,0	105,9	128,5	95,3	85,0	122,1	111,8	94,5	102,3	103,7	150,7
mięso drobiowe	100,0	150,0	154,7	205,2	83,0	101,0	119,0	136,2	143,7	109,2	1016,0

Uwaga: (*) – lata 1961–65=100 (indeks jednorodniawowy).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT.

to związane z występowaniem zjawiska tzw. rosnącego rozstępu cenowego³¹. W sytuacji rosnącego rozstępu cenowego w łańcuchu marketingowym żywności mamy do czynienia z przechwytywaniem coraz większej części ceny sprzedaży przez sferę przetwórstwa. Zatem rosnący popyt na żywność wysoko przetworzoną może tłumaczyć relatywnie niskie tempo (a niekiedy także i spadek) poziomu spożycia żywności rejestrowanego w bilansach żywnościowych.

Dokonując ogólnej oceny zmian w spożyciu żywności w okresie 1961–2009 należy wskazać na urozmaicenie konsumpcji żywności. W czasach gospodarki centralnie planowanej spożycie żywności opierało się przede wszystkim na konsumpcji ziemniaków, przetworów zbożowych, a także mleka, co jest wyznacznikiem modelu konsumpcji żywności tego okresu. W XXI wieku obserwuje się ciągły spadek konsumpcji tych produktów, przy wzroście spożycia owoców, ryb i owoców morza, mięsa drobiowego. Można zatem stwierdzić, że badanym okresie model spożycia żywności uległ znaczącym przemianom w kierunku jego urozmaicenia, a tym samym podnoszenia jego walorów odżywczych zbieżnych z oczekiwaniami formułowanymi przez dietetyków.

4. SPOŻYCIE ŻYWNOCI W POLSCE NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ

Przedstawione wyżej wyniki wskazują, że w latach 1961–2009 nastąpiły zmiany w modelu konsumpcji żywności w Polsce. W niniejszym punkcie artykułu dokonano analizy porównawczej poziomu i struktury spożycia żywności w Polsce na tle konsumpcji żywności w krajach Unii Europejskiej.

Ponieważ przyjmuje się, że globalizacja konsumpcji ujawniła się na przełomie XX i XXI wieku, dlatego ocenę zmian wzorca konsumpcji żywności w Polsce na tle spożycia żywności w Unii Europejskiej przeprowadzono w okresach obejmujących lata 1993–95 oraz 2007–2009³². W celu ustalenia czy w warunkach globalizacji nastąpiło istotne ujednoclenie polskiego wzorca konsumpcji ze wzorcem unijnym analizę porównawczą poziomu i struktury spożycia przeprowadzono dla lat 1993–95 oraz 2007–2009

Ocenę ilości i struktury spożycia żywności przeprowadzono dla 15 podstawowych grup żywności:

X_1 – przetwory zbożowe,

X_2 – owoce,

X_3 – ziemniaki,

³¹ Rozstęp cenowy jest to różnica między ceną sprzedaży artykułu rolno-żywnościowego, a kwotą jaka z tej ceny przypada rolnictwu. Zob. W. Rembisz, *Mikro- i makroekonomiczne podstawy równowagi wzrostu sektorze rolno-spożywczym*, Vizja Press & IT, Warszawa 2008, s. 71.

³² Przyjęcie trzyletnich okresów wynika z faktu eliminacji przypadkowych zmian w spożyciu żywności wynikających niekiedy ze słabych wyników produkcyjnych w poszczególnych latach (słabe zbiory na skutek anomalii pogodowych). Dla obu okresów trzyletnich obliczono średnie arytmetyczne reprezentujące przeciętny roczny poziom spożycia *per capita* w kg.

- X_4 – rośliny strączkowe,
 X_5 – cukier,
 X_6 – tłuszcze roślinne,
 X_7 – warzywa,
 X_8 – tłuszcze zwierzęce,
 X_9 – mięso wołowe,
 X_{10} – jaja,
 X_{11} – ryby i owoce morza,
 X_{12} – mleko,
 X_{13} – mięso baranie i kozie,
 X_{14} – mięso wieprzowe,
 X_{15} – mięso drobiowe.

W tabeli 2 dokonano porównania poziomu konsumpcji żywności w Polsce w relacji do średniej unijnej za lata 1993–95 oraz 2007–2009. Wyniki wskazują, że w latach 1993–95 przeciętne roczne spożycie *per capita* w Polsce w relacji do średniej unijnej³³ było wyższe w przypadku przetworów zbożowych (o 29,7%), ziemniaków (o 68,0%), cukru (o 21,8%), warzyw (o 10,9%), tłuszczów zwierzęcych (o 6,9%) oraz mięsa wieprzowego (o 19,1%). W przypadku spożycia pozostałych produktów przeciętne roczne spożycie było niższe niż średnia dla UE. Na uwagę zasługuje tutaj relatywnie niski poziom konsumpcji owoców oraz ryb i owoców morza (ponad połowę mniejszy od średniej unijnej). Najniższy poziom spożycia odnotowano w tym okresie dla mięsa baraniego i koziego. Poziom ten uległ obniżeniu w okresie 2007–2009, co jest niewątpliwie efektem braku zwyczaju konsumpcji tego gatunku mięsa w Polsce³⁴.

Tabela 2. Procentowa relacja poziomu spożycia żywności *per capita* w Polsce do średniej UE-27 w latach 1993–95 i 2007–09 (%)

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15
PL/EU 2007–2009	119,6	51,3	160,1	62,2	122,4	59,2	105,5	113,3	29,4	91,6	47,1	78,0	1,3	120,7	96,6
PL/EU 1993–1995	129,7	44,3	168,0	58,9	121,8	64,7	110,9	106,9	60,5	70,7	49,5	89,4	7,4	119,1	58,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FAOSTAT.

Charakter tych relacji w spożyciu rozpatrywanych grup żywności nie uległ zmianie. Nadal w latach 2007–2009 w Polsce spożycie ziemniaków, przetworów zbożowych, cukru, warzyw, tłuszczów zwierzęcych oraz mięsa wieprzowego przewyższa średnią unijną. W przypadku pozostałych grup jest

³³ W obu okresach średnią unijną stanowi średnia obliczona dla aktualnych 27 krajów członkowskich.

³⁴ Najwyższym poziomem spożycia mięsa baraniego i koziego w UE legitymuje się Grecja, Cypr, a także Wielka Brytania.

nizsze od średniego poziomu konsumpcji dla UE-27. To co jest jednak najistotniejsze z punktu widzenia przyjętego celu artykułu to fakt, że odchylenia (na plus i na minus) w latach 2007–2009 w przypadku połowy grup żywności (7 grup) zmniejszyły się w porównaniu do wyników z lat 1993–95. Najsilniej do średniej unijnej zbliżył się poziom spożycia mięsa drobiowego, który w latach 2007–2009 stanowi około 97% średniej unijnej (podczas gdy na początku lat 90. kształtował się na poziomie nieco wyższym niż połowa średniej UE). Mimo zaobserwowanego w badanym okresie istotnego wzrostu spożycia owoców nadal poziom konsumpcji tej grupy produktów w Polsce odbiega znacząco od średniej unijnej. W przypadku pozostałych 8 grup żywności odchylenia pomiędzy średnim poziomem spożycia w Polsce i w UE-27 pogłębiły się (dotyczy to w szczególności wspomnianego wyżej mięsa baraniego i koziego, mięsa wołowego, mleka, tłuszczów roślinnych). Niemniej jednak można również wskazać grupy produktów gdzie skala odchyień Zaobserwowane zmiany oznaczają, że w rozpatrywanym okresie trudno jednoznacznie określić czy nastąpiło zbliżenie polskiego wzorca konsumpcji żywności w Polsce w relacji europejskich standardów. Ponadto należy pamiętać, że powyższe dane odnoszą się do średnich poziomów konsumpcji w przeliczeniu na mieszkańca. Niekoniecznie musi to oznaczać, że zróżnicowanie konsumpcji w Unii Europejskiej uległo obniżeniu lub zwiększeniu w zakresie wskazywanych grup żywności³⁵.

Mimo, iż Unia Europejska staje się coraz bardziej jednorodnym rynkiem, można mówić o występowaniu w jej ramach tzw. wspólnot konsumpcji (Polskę tworzy wspólnotę konsumpcyjną z Litwą, Czechami, Słowacją i Węgrami)³⁶. Wspólnota ta dotyczy ogółu dóbr konsumpcyjnych. Niekoniecznie musi pokrywać się z wspólnotą konsumpcji żywności. W celu określenia krajów UE, których poziom i struktura spożycia żywności są najbardziej zbliżone do polskich norm konsumpcji żywności oraz czy nastąpiło w czasie zbliżenie się tych wzorców, obliczono tzw. odległości Euklidesa (poszczególnych krajów względem Polski). Im mniejsza wartość odległości Euklidesa tym dany kraj ma bardziej zbliżony model konsumpcji do polskiego wzorca w ramach rozpatrywanych w badaniu grup żywności (wartość zero odległości Euklidesa oznacza ścisłą jednorodność badanych struktur konsumpcji)³⁷. Ponadto jeśli odległość Euklidesa zmniejszyła się w rozpatrywanych okresach, to wzorce konsumpcji uległy upodobnieniu. Dla wyznaczenia odległości Euklidesa oceniających skalę różnic w poziomie i strukturze konsumpcji żywności między Polską, a pozostałymi krajami UE-27, w pierwszej kolejności na podstawie danych FAOSTAT, obliczono średnie spożycie poszczególnych grup żywności

³⁵ Średnie poziomy podgrup A i B mogą się do siebie zbliżyć. Natomiast wskaźnik Giniego liczony dla całości (łącznie grupa A i B) ujmujący całkowity poziom zróżnicowania może się zwiększyć.

³⁶ A. Dziadkiewicz-Ilkowska, *Wpływ etnocentryzmu konsumenckiego na decyzje konsumenta*, [w:] Z. Kędzior, R. Wolny (red.), *Konsument...*, dz. cyt., s. 66–67.

³⁷ M. Kwasek, *Wzorce...*, dz. cyt., s. 188.

dla rozpatrywanych dwóch okresów (lata 1993–1995 oraz 2007–2009) dla wszystkich krajów Unii Europejskiej³⁸.

W tabeli 3 zaprezentowano obliczone odległości Euklidesa odzwierciedlające skalę rozpiętości poziomu i struktury konsumpcji żywności w Polsce i pozostałych krajach Unii Europejskiej dla porównywanych okresów (1993–1995 oraz 2007–2009). W tabeli tej uporządkowano dla obu okresów kraje od najbardziej do najmniej zbliżonego modelu spożycia żywności (od najmniejszych do największych odległości Euklidesa).

Na początku lat 90. XX wieku Polska miała najbardziej zbliżony model spożycia żywności z Czechami, Rumunią, i Słowacją. Na skutek zmian jakie zaobserwowano w spożyciu żywności w Polsce (a także pozostałych krajów UE) w rozpatrywanym okresie obejmującym około 15 lat, krajami o względnie bliskim poziomie i strukturze konsumpcyjnej w zakresie rozpatrywanych grup żywności są Łotwa, Estonia, Słowacja i Czechy.

Tabela 3. Ranking odległości Euklidesa dla okresów 1993–1995 oraz 2007–2009

1993–1995		2007–2009	
Kraj:	D_{ij}	Kraj:	D_{ij}
Czechy	3,39	Łotwa	3,66
Rumunia	4,05	Słowacja	3,79
Słowacja	4,11	Estonia	3,82
Niemcy	4,17	Niemcy	3,92
Irlandia	4,37	Czechy	3,95

³⁸ Dla wyznaczenia odległości Euklidesa oceniających skalę różnic w poziomie i strukturze konsumpcji żywności między Polską, a pozostałymi krajami UE-27, w pierwszej kolejności na podstawie danych FAOSTAT, obliczono średnie spożycie poszczególnych grup żywności dla rozpatrywanych dwóch okresów (lata 1993–1995 oraz 2007–2009) dla wszystkich krajów Unii Europejskiej. W celu eliminacji dominującego wpływu na wynik analizy grup żywności o najwyższych poziomach spożycia, należy dokonać standaryzacji wyników średniego poziomu spożycia rozpatrywanych grup żywności w krajach UE-27. Standaryzację przeprowadzono według formuły

$Z_{ik} = \frac{X_{ik} - \bar{X}_k}{s_k}$, gdzie: k – numer grupy żywności (1,2,...,15), i – numer kraju (1,2,...,27),

\bar{X}_k – średnia arytmetyczna k -tej grupy żywności dla 27 krajów UE, s_k – odchylenie standardowe dla k -tej grupy żywności. Na podstawie oszacowanych standaryzowanych wartości spożycia wyznaczono

odległości Euklidesa dla poszczególnych krajów według formuły: $D_{ij} = \sqrt{\sum_{i=1}^k (Z_{ik} - Z_{jl})^2}$, gdzie:

D_{ij} – odległość Euklidesa między i -tym krajem, a Polską, Z_{ij} – standaryzowana wartość spożycia dla k -tej grupy żywności dla Polski – Por. W. Ostasiewicz (red.), *Statystyczne metody analizy danych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1998, s. 41. Procedurą obliczania odległości Euklidesa przeprowadzono w analogiczny sposób jak w pracy M. Kwasek, *Wzorce...*, op. cit.. Niemniej jednak dla realizacji przyjętego w niniejszym opracowaniu celu poprzestano na początkowych etapach analizy skupień przeprowadzonych przez cytowaną autorkę.

1993–1995		2007–2009	
Łotwa	4,52	Litwa	3,98
Estonia	4,79	Rumunia	4,05
Dania	4,85	Węgry	4,45
Belgia (Luksemburg)	4,87	Dania	4,99
Litwa	4,90	Irlandia	5,01
Bułgaria	5,01	Belgia	5,03
Finlandia	5,10	Austria	5,07
Szwecja	5,28	Słowenia	5,10
Wielka Brytania	5,36	Malta	5,37
Węgry	5,55	Holandia	5,41
Francja	5,65	Bułgaria	5,43
Słowenia	5,72	Wielka Brytania	5,54
Portugalia	5,74	Francja	5,60
Austria	5,85	Finlandia	5,61
Malta	5,89	Szwecja	5,84
Holandia	5,91	Portugalia	6,13
Cypr	6,32	Włochy	6,41
Włochy	6,47	Cypr	6,74
Hiszpania	6,64	Hiszpania	7,14
Grecja	8,07	Grecja	8,20
x	x	Luksemburg	8,31

Uwaga: D_{ij} – odległość Euklidesa między i-tym krajem, a Polską.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FAOSAT.

To co jest charakterystyczne dla tej grupy krajów rozpatrywanej łącznie, to wysoki poziom na tle średniej unijnej spożycia przetworów zbożowych, mięsa wołowego oraz relatywnie niska konsumpcja mięsa baraniego i koziego, a także ryb i owoców morza, co wynika także z tradycji konsumpcyjnych. Bardzo wysokie spożycie ziemniaków na tle UE jest typowe jedynie dla Polski, Estonii i Łotwy (Czechy i Słowacja mają spożycie ziemniaków poniżej średniej unijnej). Kraje te łączy bliskość geograficzna (Polska, Łotwa i Estonia to kraje bałtyckie, natomiast Czechy i Słowacja to południowi sąsiedzi Polski), a także względnie podobny poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego. Może to świadczyć o tym, że w zakresie kształtowania się wzorca konsumpcji żywności istotnym czynnikiem obok poziomu dochodów również położenie geograficzne.

Na uwagę zasługuje również względnie wysokie podobieństwo modelu żywienia Polski i Niemiec (mimo istotnych różnic w poziomie zamożności obu krajów). Może to świadczyć o geograficznym charakterze rozprzestrzeniania się wzorców konsumpcji. Spadek odległości euklidesowej dla Niemiec w analizowanym okresie może sugerować, że model konsumpcji żywności w Niemczech stanowi wzorzec, do którego upodobnia się model polski. Względnie wysoki stopień podobieństwa modelu żywnościowego wiąże się również ze skalą wymiany zagranicznej między Polską a Niemcami. Niemcy są głównym partnerem Polski w handlu zagranicznym (zarówno w przypadku importu jak i eksportu). Skoro jak zauważono wcześniej, wymianie zagranicznej sprzyja wymiana wzorców konsumpcji, zatem pomimo sporej różnicy w poziomie zamożności obu krajów, modele spożycia żywności Polski i Niemiec są do siebie zbliżone.

Do krajów, których modele konsumpcyjne żywności są najbardziej odległe od wzorca polskiego zalicza się przede wszystkim kraje śródziemnomorskie takie jak: Grecja, Hiszpania, Cypr, Włochy. Kraje te w przeciwieństwie do Polski cechują się względnie wysokim poziomem konsumpcji ryb i owoców morza, owoców, a także mięsa baraniego i koziego. Ponadto najsilniej różniący się model spożycia żywności w relacji do Polski odnotowano w przypadku Luksemburga (najwyższa miara odległości Euklidesa = 8,31, m.in. ze względu na około 9-krotnie wyższe spożycie mięsa wołowego, 4-krotnie wyższe – owoców, prawie 3-krotnie wyższe ryb i owoców morza, 4-krotnie niższe spożycie cukru)³⁹.

Oceniając kształtowanie się współczynników odległości euklidesowych w czasie w poszczególnych krajach należy wskazać na niejednoznaczność kierunku zmian. W przypadku niektórych krajów odległości euklidesowe obniżyły się, co należy zinterpretować jako zbliżenie się poziomów i struktury spożycia żywności. Do tej grupy krajów należy zaliczyć: Austrię, Estonię, Francję, Niemcy, Węgry, Włochy, Łotwę, Litwę, Maltę, Holandię, Słowację i Słowenię. W przypadku pozostałych 14 krajów można mówić o zwiększeniu różnic modelu konsumpcji w porównaniu do wzorca polskiego. Wyjaśnienie przyczyn takiego stanu rzeczy wykracza poza ramy niniejszego artykułu, gdyż jak wskazano wyżej na kształtowanie się modelu konsumpcji żywności w zakresie ilości oraz struktury spożycia jest jednoczesnym wynikiem oddziaływania szeregu czynników o charakterze ekonomicznym, społeczno-demograficznym, kulturowym i psychologicznym.

Biorąc pod uwagę przyjęty cel niniejszego opracowania, należy wskazać, że w zakresie konsumpcji żywności w Polsce następuje raczej powolne rozprzestrzenianie się wzorców konsumpcji żywności z krajów Unii Europejskiej. Ujednolicanie wzorca konsumpcji ma raczej miejsce w obrębie krajów o zbliżonym z Polską położeniu geograficznym oraz zbliżonym poziomie zamożności.

³⁹ Podobne wyniki badań przedstawiła M. Kwasek w cytowanej wcześniej pracy „*Wzorce konsumpcji żywności w Polsce*”. Jej analiza dotyczyła okresu obejmującego lata 2005–2007. Autorka w ramach analizy skupień pogrupowała wszystkie kraje EU-27 w tzw. grupy charakteryzujące się wspólnym modelem spożycia żywności. Polskę zaliczyła do wspólnoty konsumpcyjnej razem z Łotwą, Estonią i Rumunią.

5. PODSUMOWANIE

Przeprowadzone rozważania skłaniają do konkluzji:

- procesy globalizacji sprzyjają standaryzacji konsumpcji żywności. Tendencje w tym zakresie wiążą się zarówno z pozytywnymi zmianami w kształtowaniu się poziomu i struktury konsumpcji (zwiększenie spożycia owoców, warzyw, ryb), jak i negatywnymi (konsumpcja w globalnych sieciach gastronomicznych),
- w Polsce po 1990 roku odnotowano zwiększenie różnorodności konsumpcji żywności w porównaniu do okresu z gospodarki centralnie zarządzanej. Obserwuje się spadek konsumpcji mleka, przetworów zbożowych, ziemniaków, przy wzroście spożycia owoców, ryb i owoców morza, mięsa drobiowego,
- wzrost zapotrzebowania na żywność wygodną w Polsce wynika z relatywnie wyższej zamożności konsumentów, przy jednocześnie większym docenieniu czasu wolnego,
- podobne położenie geograficzne oraz wymiana zagraniczna artykułami rolno-spożywczymi sprzyjają konwergencji poziomu i struktury konsumpcji. W przypadku Polski wyraźnie zostało to dostrzeżone w relacji do tendencji konsumpcji żywności w Niemczech. Jednocześnie zmiany w konsumpcji żywności w krajach UE zmierzają w kierunku upodobniania się jej poziomu i struktury.

BIBLIOGRAFIA

- Bartosik-Purgat M., *Stereotypowe postrzeganie jakości produktów – rola efektu kraju pochodzenia w świetle badań międzykulturowych*, [w:] Kędzior Z., Wolny R. (red.), *Konsument w Unii Europejskiej – podobieństwa i różnice*, AE w Katowicach, CBiE, Katowice 2010.
- Czyżewski A., *Makroekonomiczne determinanty polityki gospodarczej w sektorze rolno-żywnościowym w Polsce w okresie transformacji*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2001, tom III, z. 2.
- Dziadkiewicz-Ilkowska A., *Wpływ etnocentryzmu konsumenckiego na decyzje konsumenta*, [w:] Kędzior Z., Wolny R. (red.), *Konsument w Unii Europejskiej – podobieństwa i różnice*, AE w Katowicach, CBiE, Katowice 2010.
- Gałązka M., Grzelak A., *Ocena wydatków na żywność gospodarstw domowych w Polsce w latach 2005–2009*, [w:] Czyżewski A., Matuszczak A. (red.), *Ekonomia i jej społeczne otoczenie*, Wydawnictwo KPSW w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2012.
- Grzelak A., *Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2008.
- Gulbicka B., Kwasek M., *Wpływ globalizacji na żywienie ludności w Polsce*, Raport nr 75, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.
- Hofman K., *Żywność*, [w:] Pohorille M. (red.), *Tendencje rozwoju konsumpcji. Postulaty i uwarunkowania*, PWE, Warszawa 1982.

- Jeżewska-Zychowicz M., *Preferencje żywieniowe, ich geneza i wpływ na zachowania żywieniowe*, [w:] Jeznach M. (red.), *Nowe trendy w żywności, żywieniu i konsumpcji*, SGGW w Warszawie, Warszawa 2009.
- Karcz K., *Postawy konsumentów wobec produktów zagranicznych a strategie działania przedsiębiorstw międzynarodowych*, [w:] Konsument i przedsiębiorstwo w przestrzeni europejskiej – etnocentryzm czy globalizacja?, CBIe, AE w Katowicach, Katowice 1999.
- Kieźel E. (red.), *Racjonalność konsumpcji i zachowań konsumentów*, PWE, Warszawa 2004.
- Limański A., Drabik I., *Marketing międzynarodowy*, Difin, Warszawa 2010.
- Kwasek M., *Analiza skupień w badaniach spożycia żywności w krajach Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 4.
- Kwasek M., *Tendencje w spożyciu żywności w krajach Unii Europejskiej*, Raport nr 180, IERiGŻ, Warszawa 2007.
- Kwasek M., *Wzorce konsumpcji żywności w Polsce*, Studia i Monografie 153, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012.
- Mazurek-Łopacińska K., *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, PWE, Warszawa 2003.
- Ostasiewicz W. (red.), *Statystyczne metody analizy danych*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1998.
- Patrzałek W. (red.), *Zachowania podmiotów w warunkach globalizacji rynków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010.
- Pohorille M. (red.), *Tendencje rozwoju konsumpcji. Postulaty i uwarunkowania*, PWE, Warszawa 1982.
- Ritzer G., *The McDonaldization of Society*, „Journal of American Culture” 1983, Vol. 6.
- Sekuła W., Niedziałek Z., Figurska K., Morawska M., Boruc T., *Wyżywienie w Polsce na tle innych krajów*, IŻŻ, Warszawa 1997.
- Rembisz W., *Mikro- i makroekonomiczne podstawy równowagi wzrostu sektorze rolno-spożywczy*, Vizja Press & IT, Warszawa 2008.
- Sojkin B., Olejniczak T., *Tradycjonalizm postaw konsumenckich na rynku żywności*, [w:] Kędzior Z., Wolny R. (red.), *Konsument w Unii Europejskiej – podobieństwa i różnice*, AE w Katowicach, CBIe, Katowice 2010.
- Woś A., *Rolnictwo polskie 1945–2000: porównawcza analiza systemowa*, IERiGŻ, Warszawa 2000.
- Woś A., Zegar J. St., *Rolnictwo społecznie zrównoważone*, IERiGŻ, Warszawa 2002.

THE TENDENCIES OF FOOD CONSUMPTION IN POLAND ON BACKGROUND OF GLOBAL CONDITIONINGS

Summary: The main aim of the article is evaluation the tendency of food consumption in Poland with regard of global conditionings. One has state that the processes of globalization favour of the standardize of food consumption. The tendencies in this range are connected both with positive changes in shaping the level and structure of the consumption, as and negative. One has noticed in Poland after the enlargement variety of food consumption in compare with period of central planned economy. The fall of milk consumption, cereal products, potatoes

was observed. From the other side consumption of fruit, fish fruit of a sea, chicken meat has increased. Simultaneously it results from conducted analyses, that the similar geographical position as well as the foreign exchange food articles favour the convergence of the level and the structure of consumption.

Key words: konsumpcja żywności, globalizacja konsumpcji

Mgr Marek Galazka

*Dr hab. Aleksander Grzelak, prof. nadzw. KPSW
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy
Piotrowskiego 12-14*

85-098 Bydgoszcz

m.galazka@kpsw.edu.pl, a.grzelak@kpsw.edu.pl